

Åpningstale til utstillingen *Queen* av Marte Gunnufsen.
Bomuldfabriken Kunsthall 3. november 2018.

Marte Gunnufsen er en kunstner som jeg har vært veldig nysgjerrig på, så da jeg fikk spørsmål om å åpne denne utstillingen, var jeg ikke i tvil om hva jeg skulle svare! Samme dag fikk jeg en artikkel som handlet om hvordan nyere forskning utfordrer to-kjønnsmodellen – som jo er et sentralt tema i denne utstillingen, så det ble rimelig å se nærmere på dette begrepet.

Tokjønnsmodellen er basert på den idé at menn og kvinner representerer to adskilte kjønn. Denne forestillingen utviklet seg fra slutten av 1700-tallet – før det tenkte man at det bare var ett kjønn, nemlig mannen, der kvinnen bare var en mindre utviklet utgave. Med to-kjønnsstenkingen utviklet det seg en ny, og avseksualisert kvinneverole. Historikeren Thomas Laqueur forteller at fra begynnelsen av 1800-tallet ble klitoris fjernet fra medisinske illustrasjoner av kvinnekroppen. Fra midten av 1800-tallet var det en akseptert sannhet i medisinske kretser, at kvinnen, dersom hun var normalt utrustet og oppdratt, hadde liten eller ingen seksuell lyst.

På denne tiden begynte utviklingen av teorier som beskrev mennesket; psykologien og psykiatrien utviklet seg, sexologi utviklet seg som fagområde, og beskrev og kategoriserte menneskelige uttrykk for kjønn og seksualitet. Magnus Hirschfeld beskrev kjønn som ulike kombinasjoner av egenskaper på fire nivåer: A. Kjønnorganene, B. Andre fysiske kjennetegn, C. Kjønsdriften, og D. Andre emosjonelle kjennetegn.

Videre fordelte han egenskapen m for mannlig og k for kvinnelig for hvert av disse nivåene. Dersom man lager kombinasjoner av disse, for eksempel Am+Bk+Cm+Dm, eller kombinerer m og k for hvert nivå: Am+k+Bk+Cm+k+Dm, kommer man opp i 43 046 721 ulike kombinasjoner. Dette lå an til litt av et mangfold!

Men på samme tid ble også andre måter å ordne mennesker på utviklet. Man målte ulike egenskaper, som for eksempel høyde, og fant ut av at mennesker fordeler seg på en måte som kalles normalfordeling, det vil si at det er svært få som er svært lave, det er få som er svært høye, mens de fleste befinner seg i midten. Det ble viktig å være normal, det vil si som folk flest!

1900-tallet ble preget av to-kjønnsmodellen og det var preget av normalitetstenking. Det betydde at det ble viktig å være kvinne, forskjellig fra menn, eller mann, forskjellig fra kvinne. Dette er en type tvangstrøye som har blitt og blir utfordret på ulike måter av stadig fler.

Under andre verdenskrig måtte kvinnene overta arbeidsplassene til mennene i fabrikkene, mens mennene var ute i krigen, men etter krigen måtte kvinnene tilbake til kjøkkenbenken. Det var lenge viktig å være mest mulig kvinne eller mest mulig mann – man lærte å tilpasse seg å bli slik man trodde det var forventet. Men det var noen som utfordret normene: Marlene Dietrich ble ikonisk da hun kledde seg i mannlig smoking; en amerikansk soldat dro til København og fikk justere kroppen gjennom hormoner og kirurgi slik at han ble hun og tok navnet Christine Jørgensen.

I det engelske språket har man ikke noe ord for kjønn som tilsvarer det norske – fram til 1950-årene hadde man på engelsk bare ordet sex, som betegnet forplantningsorganene. Kjønn og seksualitet ble nært knyttet til forplantningsfunksjonen. Man betraktet kjønnsorganene som dimorfe – det vil si at de hadde to forskjellige uttrykk: Mannlige og kvinnelige. Det ble forventet at menneskene var like dimorfe på alle andre måter. To-kjønnsmodellen var en realitet. Man forestilte seg mannlige og kvinnelige hjerner, mannlige og kvinnelige psykiske egenskaper, kjønnsroller, sykdommer, og identiteter. Kjønn ble dermed forstått som uttrykk for sosiale og psykologiske egenskaper som var like forskjellige som kjønnsorganene. Det ble derfor viktig å justere andre fysiske kjennetegn ved kroppen slik at de samsvarte med kjønnsorganene, og bringe alle fysiske kjennetegn slik at de samsvarte med den subjektive opplevelsen av hva slags kjønn en er.

På 1950-tallet ble begrepet gender innført i det engelske språket som en beskrivelse av sosialt kjønn, forskjellig fra biologisk, eller forplantningskjønn. Ordet gender ble grunnlaget for likestilling av kvinner og menn – på det sosiale plan. Vi skulle ha likestilling, likelønn, like rettigheter.

På 1960-tallet ble p-pillen tilgjengelig: Den seksuelle revolusjon utfoldet seg og seksualiteten ble stadig mer frigjort. Det utviklet seg nye subkulturer, ikke minst for homser og lesber, mens politiske systemer reagerte med forbud og fordømmelse.

På 1970-tallet ble drag show populære – det var forestillinger der menn kledde seg opp som glamouriserte kvinner og mimet til kjente sanger av kvinnelige artister. Homsekulturen ble en del av mainstreamkultur. Vi måtte lære oss nye begreper som drag, skrulle, trans, queer, skeiv. Det var individer med mannlig kjønnsidentitet, eller kanskje mannlig og kvinnelig, eller bare kvinnelig? Det var menn som hadde sex med menn, det var menn som kledde seg i kvinneklær – og hadde hårete bryst og legger. Mangfoldet til Hirschfeld er nærliggende å tenke på. Samtidig ble det viktig at kjønn og seksualitet ble holdt fra hverandre! En mannlig transvestitt måtte ikke mistenkes for å ha noe seksuelt utbytte av omkleddingen, det skulle være aseksuelt og tekkelig. Transseksuelle som ønsket å få justert kjønnsorganene slik at de kom i samsvar med kjønnsidentiteten måtte si at de ikke hadde noen interesse av sex for å få operasjon. De ble derfor også avseksualisert – tilsynelatende!

På 1980-tallet kom hiv/aids-epidemien: Den seksuelle optimismen fikk et skudd for baugen, men det kom penger til å forske på kjønn og seksualitet. Homoseksualitet ble mer kjent for den allmenne befolkningen og ble gradvis mer og mer akseptert. Transseksualitet og transvestisme var fremdeles sett på som mentale sykdomstilstander, men i 1997 ble det publisert en viktig artikkel, som ble referert i generelle media og historien som den var basert på ble gitt ut som bok: *As nature made him* forfattet av John Colapinto.

Historien handlet om et par guttettvillinger, der de ene fikk ødelagt penis i forbindelse med omskjæring da han var 6 måneder gammel. På den tiden trodde man at kjønnsidentitet var resultat av opplevelsen av hva slags kjønnsorganer man hadde, og foreldrenes oppdragelse i samsvar med dette. Man hadde gode erfaringer med å operere kjønnsorganene til barn som var født med kjønnsorganer som ikke kunne klassifiseres som enten mannlige eller kvinnelige. Som regel ble de operert til kvinnelige, barnet ble oppdratt som jente, og fikk kvinnelige hormoner i puberteten. Dette så helt greit ut. Helt til historien om John/Joan ble kjent. Det var historien om tvillingen som hadde fått ødelagt penis. Han hadde blitt operert og ble oppdratt som jente. Det var bare det at han aldri kunne finne seg til rette som jente. Da han var 14 år, fikk han vite om sin historie, og valgte da å bli operert tilbake til å bli gutt.

Teorien om at kjønnsidentitet var resultat av oppdragelse måtte legges til side, og det ble etter hvert enighet om at kjønnsidentitet var en nevrobiologisk tilstand, ikke en psykisk lidelse. Denne forståelsen har nå bidratt til at diagnosen Transseksualisme har blitt endret til kjønnsinkongruens (gender incongruence), som betyr at det ikke er samsvar mellom subjektiv opplevelse av å være kjønn, og det kjønn man har fått tildelt ved fødselen, basert på kjønnsorganenes utseende.

I løpet av 2000-tallet har internett bidratt til at individer som tilhører små grupper har kunnet finne hverandre og har utviklet sterke subkulturer.

Man har kalkulert med at det er sirka 0,6 prosent av befolkningen som opplever kjønnsinkongruens. Dette tallet kan man imidlertid stille spørsmålstegn ved, i og med at det etter 2010 har vært en kolossal økning av individer som på en eller annen måte utfordrer to-kjønnsmodellen, enten ved å ikke ville kjønnnes, eller ved å leve ut kjønn på nye måter. Vi ser at egenskaper kan avkjønnes, eller fristilles slik at de kan leves ut uansett hva slags kjønnsorganer man har. Kjønns mangfoldet øker, færre ønsker kirurgisk endring av kjønnsorganer, flere er seksuelt aktive, og det finnes menn som føder barn og blir mødre. De har psykologisk mannlig kjønnsidentitet, ser ut som og lever som menn, men har altså beholdt forplantningsevnen og kan føde barn.

Mens slutten av 1900-tallet førte med seg det vi kaller sosial dekonstruksjonisme, så ser det ut til at vi nå står oppe i en type nevrobiologisk dekonstruksjonisme, der biologi ikke forstås som en uforanderlig essens, men som påvirkelig og foranderlig. Her kommer vi tilbake til artikkelen jeg nevnte i begynnelsen. Den er skrevet av en gruppe som forsker på hver sine områder, og som viser hvordan forskning utfordrer to-kjønnsstenkingen. De hevde at det ikke finnes grunnlag for å hevde at det finnes mannehjerner og kvinnehjerner, det er riktigere å snakke om hjerner som rommer mosaikker av egenskaper som kan innehas uavhengig av kjønn. Det er heller ikke grunnlag for å snakke om kvinnelige og mannlige hormoner. Det finnes like mye østrogen hos menn og kvinner, og mengden testosteron i kroppen er påvirkelig av sosiale forhold, for eksempel så synker testosteronnivået i kroppen hos menn som har omsorg for barn.

Biologi er ikke enten mannlig eller kvinnelig, men er mosaikker av ulike egenskaper som kan påføres merkelapper som mannlig, kvinnelig, androgyn, ikke kjønn. I stedet for å se på menn og kvinner som polariserte egenskaper, som i tittelen på en bok som var populær for noen år siden: Menn er fra Mars, kvinner er fra Venus, kan det være et bedre bilde å tenke på kjønn som polariteter, som Jordens Nordpol og Sørpol – det er få mennesker som bor på polene, de fleste befinner seg mellom dem.

I 2016 fikk vi selvbestemt kjønn i Norge, som i flere andre land. Mange ønsker at det skal være flere omtaleformer enn han og hun. I Sverige har man innført pronomenet hen. Californias borgermester har sendt ut et dekret som sier at i alle offentlige papirer skal det være rom for flere enn to kjønnsalternativer.

Verden er i kontinuerlig endring, kulturen er i endring, språket er i endring – vi utfordres i forhold til å kunne forstå hva som skjer, og for å forstå, må vi endre på våre vante forestillinger.

Kunstnerne skaper luftbobler som vi andre kan puste i – vi trenger hjelp til å forandre oss og til å forstå verden rundt oss. De inntrykkene dere vil kunne få når dere ser denne utstillingen

er kanskje ikke så lette å forstå umiddelbart, men tillat dere å bli berørt, forundret, overrasket – og kanskje til og med bli provosert. Når dere merker at dere blir berørt betyr det at dere lever – og selve livet innebærer konstant bevegelse – forhåpentlig vil dere bli beveget i en positiv retning.

God fornøyelse!

Elsa Almås